

gnostice, (c) pe baza indicatorilor simetriei și boltirii și (d) pe baza testelor statistice de comparare a distribuției empirice cu distribuția normală teoretică.

Dacă doriți să aflați, în mod concret, modul în care puteți efectua astfel de analize în IBM SPSS Statistics și în R, vă invit să vă **faceți un cont pe acest site** și să

urmați cursurile „**Introducere în analiza datelor**” apoi „**Probabilități și distribuții statistice**” pentru a dobândi competențe reale și solide.

<https://new-skills.eu/ro/blogul-nostru/distributia-normala-si-evaluarea-acesteia>
Accesat, 28 iunie, 2019

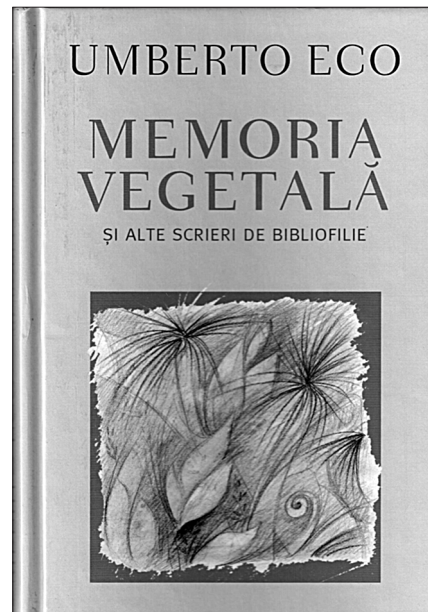
REFLECȚII ASUPRA BIBLIOFILIEI

Umberto ECO

Să le vorbești despre bibliofilie bibliofililor este cu totul altceva decât să le vorbești despre același subiect unor persoane obișnuite, ca să spunem așa. Adevărata dilemă a unui colecționar de cărți este aceasta: dacă ar colecționa tablouri din Renaștere sau porțelan chinezesc, le-ar putea ține în sufragerie și toți oaspeții ar rămâne extaziați în fața lor; în schimb, bibliofilul nu știe niciodată cui să arate comorile sale. Cei care nu sunt bibliofili aruncă o privire distrată și nu pricep cum de o cărțuie din secolul al XVII-lea, în 12°, cu filele îngălbenite, poate fi mândria cuiva care a reușit să-și procure ultimul exemplar de pe piață; iar ceilalți bibliofili nutresc adesea sentimente de invidie (ar vrea și ei să aibă acea carte și se înfurie) sau de dispreț (cred că au în biblioteca proprie exemplare mult mai rare sau colecționează cărți cu tematică diferită de a voastră - adică un colecționar de cărți despre arhitectură, datând din Renaștere, poate rămâne indiferent în fața celei mai prețioase culegeri de pamflete rozicruciene din secolul al XVII-lea).

Cauza principală a dezinteresului oamenilor obișnuți este că bibliofilia este considerată o pasiune costisitoare, care poate fi practică numai de persoane foarte bogate. Desigur, este adevărat că există cărți vechi care costă sute de milioane și că ultimul exemplar în circulație

al *Divinei Comedii* în prima ediție tipărită a fost adjudecat la licitație pentru suma de un miliard și jumătate de lire italiene, dar dragostea pentru carte se poate manifesta și prin colecții de ediții princeps moderne, care adesea sunt achiziționate la prețuri foarte accesibile de la tarabe. Tot căutând pe tarabe, un student de-al meu colecționa numai ghiduri turistice din orice epocă sau țară; la fel, un tânăr cu o situație economică modestă poate găsi mici ediții din secolul al XVI-lea care încă mai

costă cam cât o cină la pizzerie și un bilet la film. Dragostea pentru cărțile rare poate începe și de la acest nivel, așa cum mulți dintre cei care colecționau în copilărie timbre nu-și puteau, desigur, permite rarități, dar își închipuiau tărâmurile îndepărtate uitându-se în clasor la timbre din Madagascar sau din Insulele Fiji. Aceste timbre erau cumpărate – așa cum se obișnuia pe atunci – de la papetărie, în pliculețe-surpriză cu zece sau cu treizeci de bucăți.

Legenda spune că Gilbert d'Aurillac, cunoscut sub numele de Silvestru al II-lea, papă în anul 1000, devorat de dragostea sa pentru cărți, ar fi cumpărat într-o zi un codex de negăsit din *Farsalia* de Lucan, dând în schimb o sferă armilară din piele. Gilbert nu știa că Lucan nu și-a putut termina poemul pentru că, între timp, fusese invitat de Nero să-și taie venele. Astfel, a primit manuscrisul, dar l-a considerat incomplet. Orice adevărat iubitor de cărți, dacă, după verificarea volumului abia cumpărat, descoperă că acesta este incomplet, îl restituie librarului. Gilbert, pentru a nu se lipsi de jumătate din comoara sa, a hotărât să trimită drept plată numai jumătate din sferă.

Consider că această poveste este uimitoare, căci ne arată ce înseamnă bibliofilia. Gilbert voia, desigur, să citească poemul lui Lucan - și asta spune multe despre dragostea pentru cultura clasică în acele secole pe care ne încapățânăm să le considerăm întunecate dar, dacă ar fi fost vorba doar de atât, ar fi putut împrumuta manuscrisul. Nu, el voia să aibă acele file, să le atingă, să le adulmece în fiecare zi, să le simtă ca fiind ale sale. Iar un bibliofil care, după ce a pipăit și-a adulmecat cartea, descoperă o lipsă, chiar dacă e vorba numai de colofon sau de o pagină de erată, încearcă senzația unui *coitus interruptus*. Faptul că librarul îi restituie banii (sau acceptă numai jumătate de sferă) nu alină durerea bibliofilului. Putea avea prima ediție a cărții dragi, cu margini late, neîngălbenită și fără găuri de

cari, însă visul său s-a năruit: descoperă o carte mutilată și nici o concesiune *politically correct* nu-l va putea face să iubească acea nefericită creatură.

Ce este bibliofilia?

Cu siguranță, bibliofilia este dragostea pentru cărți, dar nu neapărat pentru conținutul lor. Desigur, există bibliofili care colecționează opere pe o anumită temă și chiar le citesc. Dar pentru a citi cărți multe este suficient să fii șoarece de bibliotecă. Bibliofilul însă, deși atent la conținut, își dorește obiectul ieșit cel dintâi de sub tipar, dacă se poate. Și-l dorește până într-atât, încât există bibliofili - pe care nu-i aprob, dar pe care îi înțeleg - care, având o carte cu paginile netăiate, nu le taie pentru a nu vătăma obiectul pe care l-au dobândit. Pentru aceștia, a tăia paginile unei cărți rare ar fi ca și cum un colecționar de ceasuri ar sparge carcasa pentru a vedea mecanismele.

Cititorului împătimit sau cercetătorului le place să sublinieze pe cărți și pentru că, după trecerea timpului, un anumit fel de a sublinia, un semn pe margine, o schimbare a culorii din roșu în negru le amintesc de o experiență de lectură. Eu am un exemplar din anii '50 din *La Philosophie au Moyen Age* de Gilson care m-a însoțit de pe vremea tezei de licență până astăzi. Hârtia vremii era foarte proastă și de-acum cartea se fărâmițează de îndată ce-o atingi sau încerci s-o răsfoiești. Dacă pentru mine ar fi doar un instrument de lucru, n-ar trebui să fac nimic altceva decât să cumpăr o altă ediție, care se găsește și este ieftină. Aș putea chiar să dedic două zile sublinierii, reproducând culorile și stilul notelor mele, care se modificau de la o lectură la alta. Dar nu mă pot obișnui cu ideea de a pierde acel exemplar care, prin fragila sa bătrânețe, îmi amintește de anii formării mele și de cei care i-au urmat, fiind astfel parte din amintirile mele.

Pot fi subliniate, chiar și numai pe margine, cărțile rare? Teoretic, un exemplar perfect, cu paginile netăiate, trebuie să aibă margini late, să fie alb, cu file care să foșnească sub degete. Dar cândva am cumpărat un Paracelsus prea puțin valoros din punctul de vedere al unui anticar, căci era vorba despre un singur volum din prima ediție de opere complete îngrijită de Huser și apărută între 1589 și 1591. Dacă opera nu e completă, ce valoare mai are? Dar, cu legătură din piele din aceeași perioadă, ușor și uniform îngălbenit, cu semnătură de mână pe prima pagină, tot volumul este înțesat de sublinieri cu roșu și negru și de note contemporane pe margini, cu titluri în majuscule scrise cu roșu și cu varianta în latină a textului german. Volumul este plăcut vederii, notele se contopesc cu textul tipărit, iar eu îl răsfoiesc adesea cu plăcere pentru a retrăi aventura intelectuală a celui care și-a pus amprenta asupra lui.

Acesta este un semn că bibliofilia este dragostea pentru obiectul carte, dar și pentru povestea sa, așa cum o arată prețurile din cataloagele de prezentare a exemplarelor imperfecte, care poartă urmele posesorilor. Oricine își dorește un exemplar al celei mai frumoase cărți tipărite vreodată, *Hypnerotomachia Poliphili*, și îl dorește perfect, fără urme și fără găuri, cu margini late și, dacă s-ar putea, să aibă colile nelegate încă. Dar ce ne-am face noi și anticarii dacă s-ar afla în circulație un exemplar cu note scrise mărunț în dialect gaelic de James Joyce?

Nu m-a cuprins un așa hybris nebunesc încât să mă apuc să pocesc cu pixul exemplarul meu din *Hypnerotomachia*, mizând pe creșterea valorii sale peste ani, dar admit că, dacă studiez o carte rară, pot face semne ușoare cu creionul pe margine, semne care să poată fi șterse într-o zi, iar acest fapt mă face să simt cartea ca fiind a mea. Doar sunt un bibliofil, nu un biblioman.

Bibliomania

În ce constă diferența între bibliofilie și bibliomanie? S-a scris mult despre acest subiect și, dacă francezii au scris lucruri demne de luat în seamă în secolul trecut, în acest secol, din motive misterioase, bibliografia *Books on books* este o caracteristică anglo-saxonă. Având în vedere faptul că în această expunere nu intenționez să dau dovadă de erudiție, mă voi limita la a cita, în ceea ce privește bibliomania, *A Gentle Madness* de Nicholas A. Basbanes (New York, Hoit, 1995) și, pentru discursul moderat și strălucitor despre bibliofilie, recenta apariție a lui Hans Tuzzi, *Collezione libri* (Milano, Sylvestre Bonnard, 2000).

Pentru a trasa o graniță între bibliofilie și bibliomanie mă voi servi de un exemplu. Cea mai rară carte din lume, în sensul că, probabil, nu mai există exemplare în circulație liberă pe piață, este și cea dintâi carte, adică Biblia tipărită de Gutenberg. Ultimul exemplar în circulație a fost vândut în 1987 unor cumpărători japonezi, pentru o sumă de circa șapte miliarde de lire italiene, la cursul de atunci. Dacă ar mai apărea un alt exemplar, n-ar mai valora șapte, ci șaptezeci sau o mie de miliarde.

Așadar, orice colecționar are un vis recurent. Să găsească o bătrânică de nouăzeci de ani, care are în casă o carte pe care încearcă s-o vândă fără să știe despre ce e vorba, iar atunci când colecționarul îi numără rândurile să vadă că sunt 42 și să descopere că e o Biblie Gutenberg, să facă un calcul și să constate că sârmanei bătrânele îi mai rămân puțini ani de trăit și că are nevoie de îngrijiri medicale, să decidă să o salveze de lăcomia unui librar necinstit care, probabil, i-ar da câteva milioane (făcând-o foarte fericită), să-i ofere două sute de milioane cu care aceasta ar trăi regește până la moarte și să-și aducă în casă o comoară.

Ce s-ar întâmpla apoi? Un biblioman ar ține exemplarul numai pentru sine și

s-ar feri să-l arate, căci numai aducând vorba despre el s-ar mobiliza toți hoții de pe fața pământului; așadar, ar răsfoi cartea de unul singur, seara, așa cum se scaldă Unchiul Scrooge în dolari. Un bibliofil însă ar dori ca toți să vadă această minune și să știe că-i aparține tocmai lui. Așa că i-ar scrie primarului orașului în care locuiește și i-ar cere să găzduiască exemplarul în sala principală a bibliotecii orașului, fiind astfel acoperite din bani publici cheltuielile imense pentru asigurare și pază; ar cere și privilegiul de a merge s-o vadă, împreună cu prietenii săi bibliofili, de câte ori dorește, fără a sta la coadă. Dar ce plăcere ar mai fi aceea de a avea obiectul cel mai rar din lume și de a nu te putea duce să-l răsfoiești în miez de noapte? Iată drama: a avea Biblia lui Gutenberg echivalează cu a nu o avea. Și-atunci de ce am mai visa la acea utopică bătrânică? Ei bine, bibliofilul visează mereu la ea, ca și cum ar fi un biblioman.

Furtul de cărți

Bibliomanul fură cărți. Și bibliofilul ar putea-o face, împins de lipsuri, dar, de obicei, acesta consideră că, dacă pentru a avea o carte n-a făcut nici un sacrificiu, nu poate încerca plăcerea cuceririi (diferența este aceea dintre a cuceri o femeie prin farmecul personal și a o avea prin siluire). De altfel, se povestește despre un mare anticar care ar fi spus: „Dacă nu reușești să vinzi o carte, dublează-i prețul în catalogul următor”.

Bibliomanul fură cărți cu o mișcare dezinvoltă, în timp ce vorbește cu librarul: arată spre o ediție rară de pe raftul de sus și face să dispară sub haină o altă ediție, la fel de rară; sau fură părți dintr-o carte, mergând prin bibliotecă și tăind cu o lamă paginile cele mai îmbietoare. Eu sunt mândru de a fi posesorul unui exemplar al *Cronicii de la Nürnberg* cu râvnita ilustrație a treisprezecea a monștrilor, în timp ce, în-

tr-o bibliotecă de la Cambridge, am văzut un exemplar fără această ilustrație, tăiată de un biblioman înfocat.

Există persoane de înaltă cultură, cu o condiție economică satisfăcătoare, cu renume public și o reputație nepătată, care fură cărți. Le fură dintr-o pasiune de nestăvilit, din plăcerea florului, precum hoții gentilomi, care fură numai bijuterii renumite. Hoțul biblioman s-ar rușina să fure o pară de pe taraba vânzătorului de fructe, dar consideră incitant și nobil furtul de cărți, ca și cum demnitatea obiectului ar scuza furtul. Dacă ar putea, ar fura atâtea cărți, încât n-ar mai avea nici timpul de a le privi. Este măcinat de febra posesiunii.

Cel mai mare hoț de cărți pe care istoria bibliomaniei l-a pomenit este un domn care, *nomen omen*, se numea Guglielmo Libri. Era un neînsemnat matematician italian din secolul trecut, devenit un onorabil cetățean francez (Legiunea de Onoare, Collège de France, Membru al Academiei, Inspector General al Bibliotecilor). Desigur, Libri s-a făcut apreciat vizitând bibliotecile cele mai uitate de lume ale Franței, găsind și inventariind opere foarte rare, care zăceau părăsite; dar poate că a procedat asemenea acelor mari arheologi, care își dedică viața scoaterii la lumină a comorilor pierdute din țările lumii a treia și judecă drept cinstită răsplată să ducă acasă o parte din ceea ce descoperă. Libri trebuie să fi exagerat: fapt este că a urmat un scandal public în urma căruia și-a pierdut toate funcțiile și și-a pătat reputația, sfârșindu-se în exil, urmărit de oficialități cu mandate de arestare. Este adevărat că pentru nevinovăția unui om atât de celebru și de apreciat au luptat unele dintre cele mai mari nume ale culturii franceze și italiene, precum Guizot, Mérimée, Lacroix, Guerrazzi, Mamiani și Gioberti, toți fiind gata să jure că Libri fusese victima unei persecuții politice. Nu știu exact în ce măsură Libri a fost cu adevărat vinovat, dar

strânsese totuși patruzeci de mii de texte vechi, cărți și manuscrise foarte rare, iar acest număr ridică suspiciuni.

Libri era cu siguranță un bibliofil: s-a gândit că acele cărți ar fi fost mai bine păstrate la el acasă, îngrijite și iubite, decât într-o bibliotecă de provincie, unde nimeni nu le-ar fi căutat vreodată. Dar, deoarece iubea prea multe cărți, nu le-a putut iubi pe fiecare în parte. Fiind dintru început îngropate, rămâneau în continuare ascunse scopului lor. De aceea, Libri era și biblioman. Mai mult, îngroparea cărților coincide cu biblioclastia.

Biblioclastia

Există trei forme de biblioclastie: biblioclastia fundamentalistă, cea din neglijență și cea din interes. Biblioclastul fundamentalist nu urăște cartea ca obiect, ci se teme de conținutul ei și nu vrea ca acesta să fie citit de alții. Pe lângă faptul că este criminal, el este și înnebunit de fanatismul care îl însuflețește. Istoria înregistrează numai cazuri excepționale de biblioclastie, ca rugurile naziștilor sau incendierea bibliotecii din Alexandria. Conform unei legende, acum considerate neîntemeiate, biblioteca ar fi fost incendiată de un calif, cugetând că toate acele cărți fie spuneau ce spunea și Coranul, deci erau inutile, fie spuneau altceva, deci erau periculoase.

Biblioclastia din neglijență este aceea întâlnită în atâtea biblioteci italiene, atât de sărace și atât de prost întreținute, care adesea devin locuri de distrugere a cărților; căci și aceasta este o modalitate de distrugere a cărților, lăsate să piară sau să dispară în străfunduri inaccesibile.

Biblioclastul din interes distruge cărțile pentru că, vânzându-le pe bucăți, obține mult mai mulți bani decât vânzându-le întregi.

Citesc în catalogul recent al unei case de licitații: „Sebastian Münster, *Civittella...*, xilografie, fila cu dimensiunile 325 x 221

mm. Margini bine păstrate. Pe spate reprezentarea unei bătălii. Text față și verso în germană. Fără acuarele. Vedere de sus extrasă dintr-una din primele ediții în germană ale *Cosmographiei*, Basel, cca 1570”. Preț de plecare de cinci, șase sute de mii de lire.

Cine știe, dacă se vor găsi amatori, prețul va fi și mai ridicat, căci xilografiile lui Münster sunt frumoase și tipăritura este și ea interesantă. După cele declarate, marginile sunt în bună stare (un exemplar mai mult decât acceptabil poate avea margini de 31 x 20,5 mm, iar colecționarul este foarte mulțumit). Xilografia nu este colorată, dar n-avem ce face. Într-adevăr, ediția nu este dintre primele, căci acestea au fost tipărite în 1541, iar de la acea dată și până în 1570 au mai apărut cel puțin două ediții în germană, trei în italiană, una în franceză și una tipărită în Boemia – și informațiile mele nu sunt complete. Oricum, deoarece are margini late, se va găsi cineva care s-o înrămeze dacă hârtia este în stare bună.

A fost odată ca niciodată Mister Salomon, un bătrân librar din New York, la colțul dintre Third Avenue și Ninth Street (acum e mort, prăvălia este administrată de fiica lui, dar, în opinia mea, se menține grație patrimoniului strâns de tată), de unde am cumpărat, pe un dolar sau doi, pagini foarte frumoase din cărți vechi, foarte potrivite pentru a-mi decora casa de vacanță. Cu câteva zeci de dolari mi-am acoperit doi pereți cu imagini cu cavaleri, călugări și maici de Bonanni, executate după șablon. Librarul îmi spunea: „Eu practic vandalismul democratic; dau, în schimbul a câțiva dolari, câte o pagină celor care niciodată nu-și vor putea permite *Cronica de la Nürnberg*. Dar să fie clar: achiziționez numai cărți deja condamnate la distrugere”.

Așa o fi. Dar este oare convenabil să dezmembrăm o carte completă? Să facem o socoteală. Nu știu cât ar putea costa

un Münster din 1570, dar știu că pentru exemplare ale altor ediții, recent apărute în cataloage, se dau indicații de genul: Kistner 1554, copertă de piele veche cu închidere, stare generală bună, cu margini, douăzeci și cinci de milioane; Hunerdorff 1559, treizeci și patru de milioane; Martayan Lan 1559, șaiszeci de milioane; Reiss, 1564, din mai multe părți, douăzeci și opt de milioane. Un exemplar la librăria Intersigne, cu preț la cerere (ceea ce înseamnă ceva). În mare, exemplarul dispărut din care provine fila scoasă la licitație ar fi putut fi evaluat cam la treizeci de milioane, luând în considerație marginile late.

Cosmographia are peste o mie de pagini, vreo patruzeci de ilustrații cu orașe pe două pagini, dintre care, de obicei, trei sunt pliate de mai multe ori, paisprezece hărți geografice pe două pagini și mai bine de nouăzeci de xilografii inserate în text. În exemplarul meu, tipărit la Basel în 1554, n-am reușit să găsesc o ilustrație a Civitellei cu o bătalie pe verso, dar nu e nimic ciudat în asta, deoarece cartea se îmbogățește cu noi părți pe măsura trecerii timpului. Oricum, trebuie să fie vorba despre o xilografie inserată în text, nu despre una dintre hărțile duble sau triple, căci altfel n-ar mai fi vorba despre o singură filă.

Așadar, dacă s-ar dezmembra astăzi un exemplar din *Cosmographia* din 1570, luând în calcul faptul că cel puțin patru sute de file conțin frumoase xilografii pe față și pe verso, la un preț de șase sute de mii de lire pe filă, s-ar putea scoate două sute patruzeci de milioane. Iar pentru cele șaiszeci și patru de pagini duble (nu le iau în considerație și pe cele pliate de mai multe ori), evaluând, în medie, fiecare ilustrație la cel puțin două milioane de lire, s-ar mai obține încă o sută douăzeci și opt de milioane. Să obții trei sute de milioane investind treizeci, înseamnă să scoți un profit frumușel.

Desigur, următorul exemplar complet care va apărea pe piață va costa dublu, căci a devenit mai rar, și tot dublu vor costa și paginile separate. Astfel, dintr-o lovitură, sunt distruse opere de valoare inestimabilă, colecționarii sunt constrânși la sacrificii de neîndurat și prețul paginilor vândute separat crește. Știu că, pentru colecționari, nu spun niște noutăți. Acesta este motivul pentru care un Ortelius complet, spre exemplu, costă cât costă; de ce am păstra cartea întreagă dacă e mai convenabil să o dezmembrăm?

Nu cred să existe mijloace prin care să poată fi oprită această formă de vandalism în continuu progres și deloc democratic. Odată, cineva propusese să se opună un fel de rezistență pasivă: nici un colecționar să nu mai cumpere pagini separate. Dar piața paginilor separate are nenumărați clienți care nu sunt colecționari, mergând până la publicul care îl lasă pe designer să cumpere volume la metru. Să se dea o lege care să oblige la demonstrarea faptului că fiecare pagină ruptă provine dintr-un exemplar iremediabil incomplet? Dar cine poate verifica proveniența unei pagini izolate care intră pe piață? Și ce înseamnă „iremediabil incomplet” în cazul anumitor opere? Dacă îmi aduc bine aminte, Pierpont Morgan Library are două Biblii Gutenberg, dintre care una este incompletă, dar foarte valoroasă; să dezmembrezi astăzi o Biblie cu 42 de rânduri ar fi ca și cum ai dărâma Partenonul pentru a vinde apoi pietrele cu bucata.

Așadar, nu întrevăd nici o soluție și nici nu mă simt în stare să-i critic pe cei care, dobândind o pagină din *Cosmographia*, o pun în vânzare, fără a se simți vinovați că au tăiat-o cu briciul și cuțitul dintr-un volum autentic.

Tot ce rămâne de făcut este să se răspândească unele criterii ale bunului-gust: cel care înrămează și atârnă pe perete o pagină dintr-un volum vechi este un ne-

cioplit, iar prin acest gest scoate la iveală propria incultură. Pentru a susține această campanie, aș fi gata să renunț la frumoasele pagini colorate, găsite ici și colo, pe care le-am pus pe perete de-a lungul anilor. N-ar fi cu neputință să se genereze un snobism în masă care să-i asocieze pe deținătorii de pagini din cărți vechi cu cei care-și pun o maimuțică de jucărie pe luneta mașinii. Dar până și acest criteriu al snobismului se aplică astăzi numai celor care au o mașină cu capacitate cilindrică mare, nu și celor care, spre exemplu, lipesc pe mașini abțibilduri cu însemnele echipelor de fotbal. Și-apoi, cum li s-ar putea cere librărilor să nu mai vândă miile de pagini pe care le au în stoc și care îi ajută să trăiască de pe o zi pe alta?

În sfârșit, singura soluție rămâne apelul la onestitate. Cărțile cu ilustrații prea frumoase sunt sortite fie dispariției (în afară de cele păstrate în biblioteci, deși până și pentru acelea există amenințarea lamei de ras), fie vânzării la niște prețuri peste puterile colecționarilor.

Este greu să faci bucăți o catedrală sau Capela Sixtină, dar cărțile sunt în pericol chiar și în preajma celor care le iubesc într-atât (sau într-atât de puțin), încât vor să le aibă chiar și în părți infime.

Un bun pe cale de dispariție

Lăsând la o parte biblioclastia, problema constă în faptul că o carte veche este un obiect destinat dispariției accelerate de pe piață. Să luăm un exemplu. Dacă moșteniți de la vreo rudă decedată o mobilă în stil Ludovic al XV-lea, un tablou al Școlii de la Ferrara sau un diamant, puteți vinde aceste obiecte. Astfel se aprovizionează piața anticariatelor. Tot așa se întâmplă și dacă bunicul a strâns vreo câteva volume din secolul al XVIII-lea, ceea ce explică faptul că se pot cumpăra de la tarabe *Les Aventures de Télémaque* în diferite ediții. Astfel, dacă un bibliofil experimentat vizi-

tează casa unui domn înstărit și vede pe rafturi *Les Aventures de Télémaque* și vreun tratat de filosofie din perioada iluministă, va ști imediat că amfitrionul este un parvenit, care l-a însărcinat pe arhitect să-i aleagă niște cărți la metru.

Dar, dacă ruda a fost un colecționar adevărat, nu va fi cumpărat cărți la întâmplare, ci va fi alcătuit o colecție pe o anumită temă, iar, pe când era încă în viață, nu va fi voit ca aceasta să dispară și o va fi lăsat prin testament unei instituții publice. Sau moștenitorii, trezindu-se cu o colecție completă, nu vor fi atât de neștiutori încât s-o vândă la preț de nimic vreunui tarabagiu oarecare, ci o vor încredința caselor de licitație Christie's sau Sotheby. Ulterior, colecția va fi achiziționată de o bibliotecă americană sau de o bancă japoneză și din acele străfunduri nu va mai ieși. Aceasta este explicația faptului că prețul cărților vechi, mai ales al celor de colecție, crește într-un ritm mai accelerat decât prețul mobilelor sau a bijuteriilor. Va sosi și ziua în care se vor mai găsi pe piață mobile și bijuterii, dar în care cărțile vor fi devenit obiecte inaccesibile.

Biblioteca

Pare evident că bibliofilul strânge cărți pentru a-și face o bibliotecă; însă biblioteca nu este o sumă de cărți, ci un organism viu, cu o existență autonomă. O bibliotecă particulară nu este numai un loc unde se adună cărți; este și un loc care le citește pentru noi. Vă lămuresc îndată. Cred că tuturor celor care au în casă destul de multe cărți li s-a întâmplat să trăiască ani de-a rândul cu remușcarea că nu le-au citit pe toate, și cărțile necitite ne privesc țintă de pe rafturi în toți acești ani, ca o amintire a păcatului nostru pricinuit de neglijență. Fenomenul este și mai frecvent în cazul unei biblioteci de cărți rare, care sunt uneori scrise în latină sau chiar în limbi necunoscute (amintesc că există bibliofi-

li care colecționează coperte frumoase, iar pentru a le avea ar cumpăra și o carte în coptă). În plus, o frumoasă carte veche poate fi și foarte plictisitoare. Cred că orice iubitor de cărți și-ar dori cele patru volume minunate ilustrate din *Oedipus Aegyptiacus* de Kircher, dar n-ar reuși să citească textul extrem de complicat.

Uneori se întâmplă să punem mâna pe una dintre aceste cărți neglijate, începem să citim și ne dăm seama că știm deja ceea ce e scris în ea. Acest fenomen ciudat, pe care mulți ar putea să-l confirme, are numai trei explicații raționale. Prima este că, atingând de mai multe ori cartea în decursul anilor, fie pentru a-i schimba locul, fie pentru a o șterge de praf și a o da deoparte pentru a putea lua altă carte, ni s-a transmis ceva din conținutul său, prin intermediul degetelor, până la creier. Deci am citit cartea tactil, ca și cum ar fi fost scrisă în alfabetul Braille. Eu nu sunt un adept al Cicap¹, așa că nu cred în fenomenele paranormale; însă în această explicație cred, și pentru că nu mi se pare c-ar ține de paranormal. Din contră, fenomenul este cât se poate de normal și este confirmat de experiența de zi cu zi.

Cea de-a doua explicație este că, de fapt, noi am citit acea carte. De fiecare dată când îi schimbam locul sau o ștergeam de praf, aruncam o privire, cartea se deschidea la întâmplare, iar ceva din grafică, din consistența hârtiei, din culori, vorbea despre o epocă și despre o situație. Astfel, puțin câte puțin, am asimilat mare parte din acea carte.

Cea de-a treia explicație este că, de-a lungul anilor, am citit alte cărți în care se vorbea și despre aceea necitită, astfel în-

cât, fără să ne dăm seama, am aflat ceea ce spune (fie este vorba despre o carte bine-cunoscută, des amintită, fie despre o carte banală, cu idei atât de comune, încât se întâlnesc mereu și pretutindeni).

De fapt, cred că toate cele trei explicații sunt valabile. Toate aceste elemente puse laolaltă se contopesc ca prin vrajă și își dau concursul în a ne lăsa impresia de familiaritate la lectura acelor pagini pe care, rezumându-ne strict la fapte, nu le-am citit niciodată.

Desigur, biblioful, mai ales cel care colecționează cărți contemporane, este expus pericolului întruchipat de imbecilul care-ți intră în casă, vede toate acele rafturi pline și exclamă: „Ce de cărți! Le-ați citit pe toate?” Experiența de zi cu zi ne arată că această întrebare este pusă chiar de persoane cu un coeficient de inteligență mai mult decât satisfăcător. La acest afront există, din câte știu, trei răspunsuri standard. Primul îl lasă perplex pe vizitator și întrerupe orice fel de relație; acesta este: „N-am citit nici una, altfel de ce le-aș mai ține aici?” Însă acest răspuns îl măgulește pe indiscret, gândilându-i simțul superiorității, și nu văd de ce ar trebui să-i acordăm acest privilegiu.

Din contră, cel de-al doilea răspuns îl face să se prăbușească într-o stare de inferioritate și sună cam așa: „Am citit mai multe, domnule, mult mai multe!”

Cel de-al treilea este o variantă a celui de-al doilea și îl folosesc atunci când vreau ca vizitatorul să cadă pradă unei dureroase uimiri. „Nu, spun eu, cele pe care le-am citit sunt la universitate; pe acestea trebuie să le citesc până săptămâna viitoare” Cum biblioteca mea de la Milano numără mai bine de treizeci de mii de volume, nefericitul încearcă să grăbească momentul despărțirii, invocând obligații de ultim moment.

Ceea ce nu știe nefericitul este că biblioteca nu este numai spațiul memoriei

¹ Comitato Italiano per il Controllo delle Affermazioni sul Paranormale (Comitetul Italian pentru Controlul Afirmățiilor despre Paranormal); organizație fondată în 1989, care promovează cercetarea științifică și critică a paranormalului (n. tr.)

tale, unde păstrezi tot ceea ce ai citit, ci și spațiul memoriei universale, unde, într-o zi, în momentul fatal, îi vei putea găsi pe cei care au citit înaintea ta.

Un chivot unde, la limită, totul se amestecă și dă naștere unui vârtej, unui cocktail al memoriei culte, dar ce importanță are? Acesta este conținutul virtual al unei biblioteci: *Monsieurs les Anglais, je me suis couché de bonne heure*.¹ *Tu quoque, alea*² *Licht, mehr Licht uber alles*.³ *Qui si fa l'Italia o si uccide un uomo morto*.⁴ *Soldato che scappa, arrestati sei bello*.⁵ *Fratelli d'Italia, ancora uno sforzo*.⁶ *L'aratro che traccia il solco è buono per un'altra volta*.⁷ *L'Italia è fatta, ma non s'arrende*.⁸ *Ben venga ma-*

¹ „Domniilor englezi, m-am culcat devreme.” Citatul conține o parte a frazei de început din romanul *Swann* de Marcel Proust, primul din ciclul *În căutarea timpului pierdut*. În original textul este: „Longtemps, je me suis couché de bonne heure...” (n.tr.)

² Combinație a două propoziții rostite de Iulius Cezar: „Tu quoque, Brute, fiii mi!” („Și tu Brutus, fiul meu!”) și „Alea iacta est” („Zarurile au fost aruncate”) (n.tr.)

³ „Lumină, mai multă lumină mai presus de toate”. Combinație între ultimele cuvinte ale lui Goethe pe patul de moarte și începutul imnului german *Deutschland über alles* (n.tr.)

⁴ „Aici facem Italia sau omorăm un mort”. Combinație între spusele lui Garibaldi „Qui si fa l'Italia o si muore” („Aici facem Italia sau murim”) și spusele lui Francesco Ferrucci („Tu ammazzi un uomo morto”, „Tu ucizi un mort”), căpitanul oștirii florentine în bătălia de la Gavinana (3 august 1530) împotriva armatei imperiale a lui Carol Cvintul. (n.tr.)

⁵ „Soldatul care fugi, oprește-te, ești frumos!” Ultima parte a citatului face parte din *Faust* de Goethe, fiind cuvintele lui Mefistofel către clipea trecătoare (n.tr.)

⁶ „Frați italieni, încă un efort.” Combinație între începutul imnului italian și, probabil, o parte a titlului operei lui Jacques Derrida, *Cosmopolites de tous les pays, encore un effort* (n.tr.)

⁷ „Plugul care trage brazda mai merge o dată”. Începutul unui dicton fascist: „E l'aratro che traccia il solco, ma è la spada che lo difende” („Plugul trage brazda, dar sabia o apără”) (n.tr.)

⁸ „Italia este făcută, dar nu se predă.” Începu-

ggio, combatteremo all'ombra.⁹ *Tre donne intorno al cor e senza vento*.¹⁰ *L'albero a cui tendevi la nebbia agli irti colli*.¹¹ *Dall'Alpi alle Piramidi andò in guerra e mise l'elino*¹² *Fresche le mie parole nella sera pei quattro scherzuccida dozzina*.¹³ *Sempre libera sull'ali dorate*.¹⁴ *Guido io vorrei che al ciel si scoloraro*.¹⁵ *Conobbi il tremolar, l'arme, gli amori*.¹⁶ *Fresca e chiar a è la notte, e il capitano*.¹⁷ *M'illumino, pio bove*.¹⁸ *Alle cinque della sera mi ritrovai per una selva oscura*.¹⁹ *Settembre,*

„tul propoziției „Italia este făcută, acum trebuie să facem italienii” (n.tr.)

⁹ „Bine-venit este mai, vom lupta la umbră”. Combinație între versul lui Angelo Poliziano „Ben venga Maggio e il gonfalon selvaggio” și cuvintele care, după Herodot, au fost rostite de un soldat spartan în timpul bătăliei de la Termopile, când se spunea că oastea persană întunecă cerul cu săgețile sale (n.tr.)

¹⁰ „Tre femei în jurul inimii și fără adiere.” Începutul unui vers dintr-o poezie de Dante: „Tre donne intorno al cor mi son venute” (n.tr.)

¹¹ „Copacul către care întindeai ceața de dealuri înalte. Combinație de fragmente de versuri din poeziile lui Giosuè Carducci (n.tr.)

¹² „Din Alpi și până la Piramide s-a războit și și-a pus coiful.” Combinație a unui vers de Alessandro Manzoni cu un altul de Giovanni Visconti Venosta. (n.tr.)

¹³ „Cuvintele mele proaspete pentru câteva glume de duzină.” Fraza conține începutul poeziei lui Gabrielle d'Annunzio, *Seara la Fiesole*. (n.tr.)

¹⁴ Mereu liberă pe aripi de aur.” Asociere de două titluri de arii celebre din opere de Verdi: *Sempre libera* din *Traviata* și *Va pensiero sull'ali dorate* din *Nabucco*. (n.tr.)

¹⁵ „Guido eu aș vrea ca sub cer să pâlească.” Combinație de versuri ale lui Dante și ale lui Petrarca. (n.tr.)

¹⁶ „Am cunoscut fiorul, lupta și dragostea.” Combinație între versul 134 din cântul XXVII al *Purgatoriului* și poezia lui Ariosto. (n.tr.)

¹⁷ „Noaptea e răcoroasă și senină, și căpitanul.” (n.tr.)

¹⁸ „Mă dumiresc, boul cel blând.” Asociere a două fragmente de Giosuè Carducci „m'illumino d'immenso” și „t'amo, o pio bove.” (n.tr.)

¹⁹ „La cinci după-amiaza, mă trezii printr-o pădure întunecată”, asociere cu cel de-al doilea vers din *Infernul* de Dante Alighieri. (n.tr.)

andiamo dove fioriscono i limoni.¹ Sparse le trecce morbide, una spronata, uno sfaglio: questi sono i cadetti di Guascogna.² Tintarella di luna, dimmi che fai.³ Contessa, cos'è mai la vita: tre civette sul comò.⁴

Bibliofilia și pasiunea de a colecționa

Această încredere într-un patrimoniu universal al cunoașterii, care rămâne la dispoziția noastră, explică de ce bibliofiliul nu se grăbește atât să citească, cât să acumuleze cărți. În acest sens, bibliofiliul riscă să devină un colecționar. Aș vrea să scot în evidență diferența dintre colecționari și bibliofili. Colecționarii vor să aibă tot ceea ce se poate găsi pe o anumită temă; nu-i interesează natura obiectelor individuale, ci completarea colecției. Aceștia au tendința să grăbească mersul lucrurilor. Bibliofiliul, chiar dacă se axează pe o temă, speră ca orice colecție să fie infinită, să existe mereu ceva de căutat. Uneori, bibliofiliul se poate îndrăgosti de o carte frumoasă care n-are nimic de-a face cu tema lui.

A colecționa este o pasiune probabil milenară: patricienii romani colecționau antichități grecești, chiar și false, iar copiii de astăzi colecționează surprize. A colecționa este o modalitate de a intra în posesia unui trecut care ne scapă. Dar oare despre ce trecut este vorba? Consultând catalogul lunar al casei de licitație Christie's, vedem că se organizează licitații de sute de milioane nu numai pentru tablouri, bijuterii, piese de mobilier, ci și pentru „amintiri”, o

pereche de șosete care i-a aparținut Ducei de Windsor. Să admitem că bogății sunt nebuni. Dar oare săracii nu sunt la fel de nebuni?

Am descoperit odată, într-un singur număr al revistei *Collezione*, câte expoziții sau talciocuri de obiecte de colecție există. Sunt solicitate și propuse spre vânzare - în afară de cărți, stampe, timbre, mașini de epocă, păpuși, ceasuri, embleme masonice, vederi sau sculpturi din bronz - obiecte precum abțibilduri și bilete, bancnote și cecuri în miniatură, chei, sticle de coca-cola, lame de ras, cartele sau diplome. O secțiune specială este dedicată „miniaturilor”, adică sticlule de lichior sau de parfum, chiar și goale. Cineva oferea o sută cincizeci de parfumi în miniatură în schimbul unor timbre italiene noi. Nu vă gândiți la timbrele din secolul al XIX-lea sau la cele emise de Vatican; nu, era vorba de timbre din perioada 1978-1988. În sfârșit, la secțiunea dedicată ambalajelor și pliculețelor, iată un frumos anunț: „Dețineți ambalaje de fructe? Caut și pliculețe de zahăr pline”. Unul caută ambalaje de portocale Moro Tarocco, altul, șervețele de la baruri. De parte de mine gândul că toate acestea n-ar fi pasiuni demne de respect, însă mă cuprinde teama când mă gândesc la acel viitor trecut care se desfășoară în jurul nostru, la cutia cu alune - poate plină - pe care o las în trenul Eurostar, la pliculețul folosit de Nescafé, aruncat la gunoi împreună cu chiștoacele de țigări și cutiile de chibrituri, goale și rupte. Mă simt ca un vandal, ca un calif care dă foc bibliotecii din Alexandria. Cum putem să nimicim astfel arheologia de mâine?

Uneori, colecționarul se identifică bibliofilului. L-am cunoscut pe domnul Morris Young, acum un simpatic bătrânel de nouăzeci de ani, câștigând binișor ca oftalmolog, el și soția sa și-au petrecut viața colecționând. A colecționat diverse

¹ „Septembrie, să mergem unde înfloresc lămâii.” Fragment dintr-o poezie de Goethe. (n.tr.)

² „Cu pletele blonde în vânt, o lovitură de piteni și calul care face un salt: aceștia sunt cădeții gasconi.” Fragment din *Cyrano de Bergerac* de Edmond de Rostand. (n.tr.)

³ „Bronz de lună, spune-mi ce faci.” (n.tr.)

⁴ „Contesă, ce să fie viața: trei cucuvele pe comodă.” Prima parte este un vers din poezia lui Carducci *Jaufrè Rudei*. Ultima parte este reproducerea unui joc de cuvinte italianesc.

lucruri, de la obiecte folosite de iluzioniști până la cărți despre codurile militare. Când completa colecția, pierdea orice fel de interes pentru acea temă și vindea tot, începând o nouă colecție. Colecția sa cea mai cuprinzătoare și mai cunoscută a fost aceea despre memorie. Aceasta a prilejuit și întâlnirea noastră. Nou-înființata universitate din San Marino voia să-și îmbogățească biblioteca printr-un fond de rarități prestigioase și aflasem de la un librar din New York că Young voia să-și vândă colecția despre mnemotehnici. Știam deja de existența ei, întrucât cei care colecționează *artes memoriae* cunosc catalogul Young, un izvor de informații despre toate cărțile din acest domeniu. L-am întâlnit pe Young, am descoperit că avea un fond respectabil de mnemotehnici, un manuscris, multe incunabule și operele cele mai importante în domeniu din secolele al XVI-lea, al XVII-lea și al XVIII-lea. Tot atunci am înțeles și de ce voia să-și vândă colecția: deși dispunea de un al doilea apartament, care semăna cu depozitul unui vânzător de haine vechi, nu mai știa unde să mai pună tot ceea ce adunase despre memorie, pe lângă unele cărți rare.

Avea toate cărțile din domeniu publicate în secolele al XIX-lea și al XX-lea de psihologi, experți în inteligența artificială, neurologi și filosofi. Avea nenumărate jocuri de memorie și „amintiri”, care mergeau până la ceșcuțe pe care scria *Remember me*. Mai mult, avea nenumărate manuscrise și scrisori ale celor care au studiat memoria. Ca un adevărat Funes cel ce nu uită al Memoriei, colecționase tot ceea ce putea avea vreo legătură cu memoria. Avea deja toate piesele și le vindea. Ca orice bibliofil veritabil, le vindea unei instituții culturale, pentru ca patrimoniul său să nu se împrăștie și să devină inalienabil. Era însă biblioman într-o atâta de mică măsură, încât era gata să renunțe la colecția sa.

Bibliofilul și sfârșitul cărții

Bibliofilul nu se teme nici de internet, nici de CD-uri, nici de e-books. De-acum, pe internet poate găsi cataloagele anticarilor, pe CD acele opere pe care un particular nu le-ar putea ține în casă, precum cele 221 de volume în folio din *Patrologia Latina* de Migne, și ar fi dispus să treacă pe e-books bibliografii și cataloage; astfel, ar avea mereu cu sine un patrimoniu prețios, mai ales atunci când vizitează o expoziție de carte veche cu vânzare. De altfel, crede cu tărie că, și dac-ar fi să dispară cărțile, colecția sa pur și simplu și-ar dubla sau și-ar înzecii valoarea. Așadar, *pereat mundus*¹!

Dar cartea va dăinui și bibliofilul o știe când își privește drăgăstos rafturile! Dacă toată acea informație pe care el a adunat-o ar fi fost înregistrată, încă din vremurile lui Gutenberg, pe suport magnetic, ar fi reușit să supraviețuiască vreme de două, trei, patru, cinci, cinci sute cincizeci de ani? Și s-ar mai fi transmis oare, laolaltă cu mesajul operelor, și urmele lăsate de cei care le-au atins, le-au judecat, au făcut însemnări, le-au chinuit și adesea le-au murdărit cu degetele lor înaintea noastră? Și-am putea oare să ne îndrăgostim de un disc la fel cum ne îndrăgostim de pagina albă și tare, care foșnește între degete ca și cum ar fi abia scoasă de sub tiparniță?

Cât este de frumoasă cartea gândită spre a fi ținută în mână și în pat, și în barcă, și acolo unde nu sunt prize, și atunci când orice baterie s-a descărcat! Cartea care suportă mângăleli și se îndoiaie la colțuri, care poate fi lăsată să cadă sau poate fi uitată deschisă pe piept sau pe genunchi când ne fură somnul, cartea ce încape în buzunar, ce se strică, ce este o dovadă a

¹ *Fiat justitia, et pereat mundus* (lat. „Să se facă dreptate, chiar de-ar fi să piară lumea”). Expresia era mottoul folosit de împăratul Sfântului Imperiu Roman de Națiune Germană, Ferdinand I (1503-1564), și caracterizează o atitudine care dorește dreptatea cu orice preț. (n.tr.)

intensității, asiduității sau regularității lecturilor noastre, ce ne amintește - dacă pare prea nouă sau are filele netăiate - că încă n-am citit-o.

Forma cărții este determinată de anatomia noastră. Există și cărți foarte mari, dar, cel mai adesea, ele au funcțiune documentară sau decorativă. Cartea standard nu trebuie să fie mai mică decât un pachet de țigări sau mai mare decât un tabloid. Depinde de dimensiunile mâinilor noastre, iar acestea - cel puțin până acum - nu s-au schimbat, spre bucuria lui Bill Gates.

Dincolo de satisfacerea propriei dorințe, una dintre menirile bibliofilului este și aceea de a sta mărturie pentru trecutul și viitorul cărții, îmi amintesc de primul târg de carte de la Torino, în care un mare culoar fusese destinat cărții vechi (mi se pare că acest bun obicei s-a pierdut mai apoi). Vizitau expoziția și niște elevi, pe care i-am văzut țintuiți în fața vitrinelor, descoperind întâia oară ce înseamnă o carte

adevărată; nu un volumaș de doi bani, ci o carte în toată puterea cuvântului, aflată la locul potrivit. Mi-au amintit de sălbaticul lui Borges, când vede pentru prima dată o capodoperă a artei omenești: orașul. Sălbaticul se prăbușise în genunchi în fața orașului Ravenna și devenise roman. Aș fi bucuros dacă elevii din Torino s-au întors acasă măcar cu o emoție, asemenea unui car binefăcător.

A, era să uit! Și carii fac parte din pasiunea bibliofilului. Nu toți carii reduc valoarea cărții; uneori, când nu afectează textul, par o delicată dantelărie. Mărturisesc că eu îi iubesc și pe ei. Desigur, în fața librarului care îmi vinde cartea, mă arăt disprețuitor și nemulțumit, pentru a reduce prețul, căci, după cum v-am spus, de dragul unor cărți frumoase suntem dispuși la orice șiretlic.

Publicat în volum în ediție numerotată de Editura „Rovello”, 2001.